

kungsträdgården

— en trädgårdsdröm under flera sekler

Körsbärsträd i blom. 1998, då Stockholm var kulturhuvudstad, planterades återigen körsbärsträd i Kungsträdgården.
Foto: Göran Fredriksson. SSM.

Kungsträdgården är Stockholms äldst bevarade trädgård. Den har många historier att berätta. Redan på medeltiden fanns här en kålgård där det odlades mest gröna bladväxter.

Under 1500-talet var Kungsträdgården hovleverantör av kryddor och grönsaker. I början av 1600-talet blev den mer av en lustträdgård och köksträdgården flyttades till den nyanlagda Humlegården.

Text: Ingrid Dyhlén-Täckman

Porträtt av André Mollets far Claude Mollet som finns avbildad i André Mollets bok *Lustgården*. Det sägs att Claude Mollet (1563–1650) var upphovsman till broderieparterren. Foto: Kungliga biblioteket.

Under Gustav Vasas tid levererade Kungsträdgården stora mängder kryddor och grönsaker till slottet. År 1545 blev holländaren Hans Friese, så kallad gardener, trädgårdsmästare. Han skapade flera av de stora trädgårdsanläggningarna vid Stockholms slott, Uppsala slott, Gripsholms slott, Strängnäs och Svartsjö. Till sin hjälp i Kungsträdgården hade Friese Benedictus lökegårdsmästare och Walborg Mattsdotter, kålkona på Norrmalm.

Lite senare på 1500-talet lät Erik XIV skapa en trädgård enligt renässansens mönster. Kungen anställde den franske trädgårdsmästaren Jean Allard och troligen var det i Kungsträdgården som Allard konstruerade det äldsta orangriet (växthuset) i Sverige.

Från år 1597, under kung Sigismunds regeringstid, finns en förteckning bevarad över det som levererades från

Slottskålgården och Kungsträdgården: bladkål, fänkål, krusekål, plantekål, vit huvudkål, pepparrot, persiljerötter, palsternackor, purjolök, mynta, rovor, rädisor, rättikor, rödlök, salvia, fläderblommor, johannesbär, kransäpplen, körsbär, plommon och päron.

1600-talets lustträdgård

I början av 1600-talet intresserade sig Gustav II Adolf för trädgården, den fick mer karaktär av en lustträdgård och köksträdgården flyttade till den nyanlagda Humlegården. Hans dotter, och senare drottning, Kristina lät år 1642 uppföra ett lusthus, som finns kvar än i dag i förändrat skick, vid Lantmäteribacken. Lusthuset var även ett trädgårdshus och där förvarades trädgårdsredskap, blomkrukor, baljor och kistor för träd. Källaren fungerade som orangeri och där fanns en grönglaserad kakelugn för uppvärmning. Där vinterförvarades persikoträd, pomeransträd, citronträd, lager och fikoträd. Till lusthuset hörde också en liten trädgård mot Jakobs kyrka, skild från trädgården med ett rödfärgat plank. Här växte brandgula liljor, kaprifol och rosor.

Fransk trädgårdsmästare anlitas

Av stor betydelse för Kungsträdgården blev den franska trädgårdsmästaren André Mollet (cirka 1600–1665). Han hade sina rötter i en känd trädgårdsmästarfamilj i Frankrike. År 1648 anlände Mollet till Stockholm som drottning Kristinas trädgårdsmästare. Han infann sig med två medhjälpare och flera trädgårdsverktyg bland annat med »un Compas de proportion pour lever des plants et tirer des alignements« ett slags kompass för att dra ut linjer och föra ut broderiritningarna i trädgården. I packningen fanns också granatäppelträd, pomerans- och citronträd, spanska

jasminer, oleander, lagerhägg, anemonknölar, tulpanlökar och fröer.

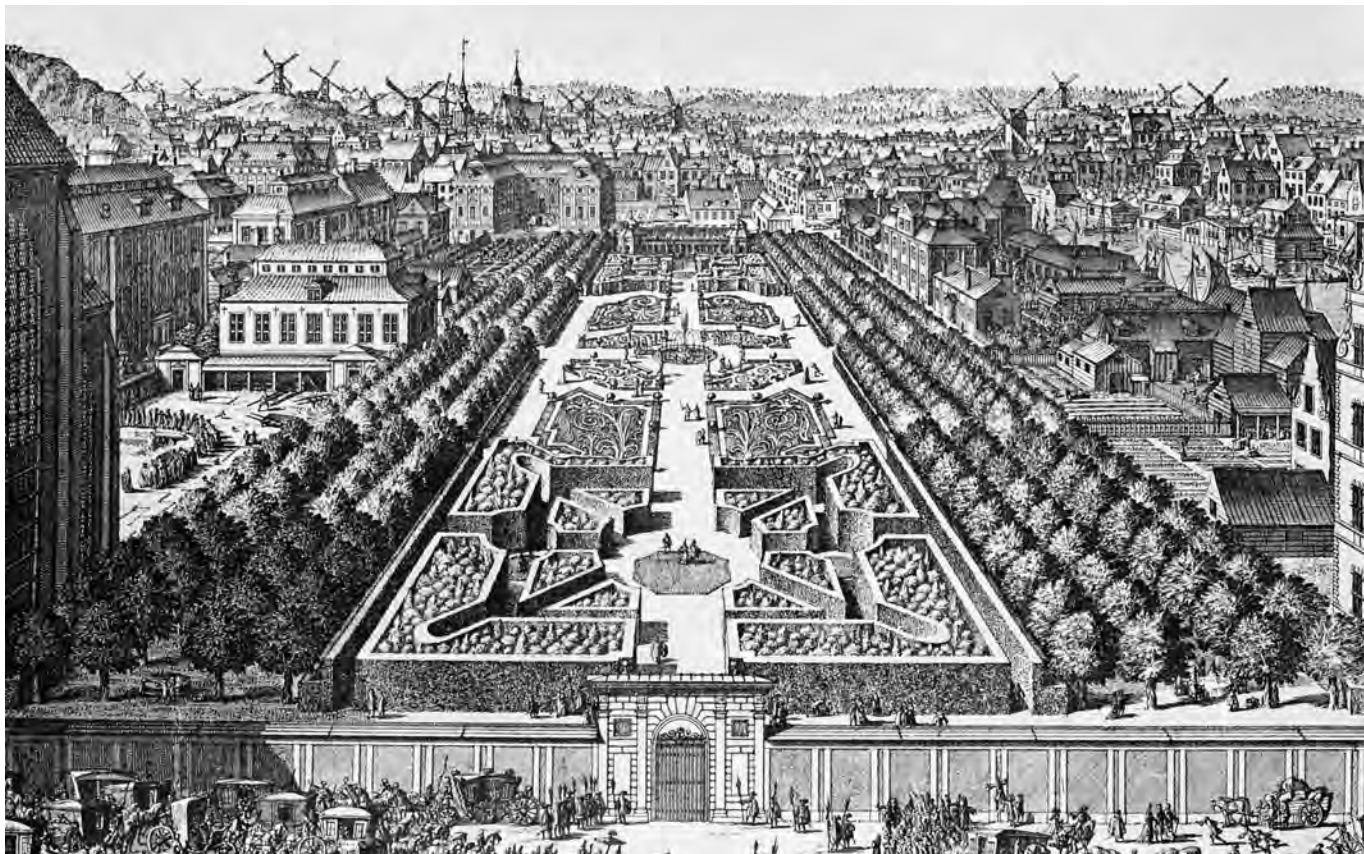
Mollet stannade fem år i Sverige och kom att få stor betydelse för trädgårdskonsten i Sverige. Under sin vistelse här skrev Mollet boken *Le Jardin de Plaisir* (Lustgården) som han dedicerade till drottning Kristina. Boken gavs ut på franska, svenska, tyska och i en förkortad version på engelska. I elva kapitel kan vi förkovra oss i allt som har med en trädgård att göra. Boken avslutades med ett kapitel som innehöll 30 kopparstick kring hur en furstlig lustgård anläggs.

Mollet möblerade om

Några av Mollets uppdrag blev att förändra utseendet på trädgårdarna i Kungsträdgården och Humlegården. Kungsträdgården var vid Mollets ankomst en renässanssträdgård med tjugo namngivna kvarter, som till exempel pepparrotskvarteret, sparris-kvarteret och kyrkkvarteret. Från tiden för hans tillträde som trädgårdsmästare finns ett inventarium bevarat, upprättat av trädgårdsmästare Henrich Locher. Kvarteren var inhägnade av staket och små portar och där växte blomster, exempelvis nejlikor och kryddor, timjan och salvia. I övrigt odlades ärtor, pepparrot, berberis, vinbärsbuskar, krusbär, liguster, buxbom, kaprifol, lök och sparris. Det växte drygt 800 fruktträd främst körsbär, äpple, päron och plommon i trädgården.

I trädgården arbetade trädgårdsmästaren och en mästerversen. Till sin hjälp hade de under sju månader hjälp av tolv trädgårdsdrängar. Den övriga tiden sköttes Kungsträdgården av fyra trädgårdsdrängar.

Det första Mollet lär ha skapat var en broderieparterren (regelbunden plantering med lågt klippta slingor av buxbom och färgat markmaterial) med fyra

Johannes van den Aweleens kopparstick, 1700, från söder. Här ses trädgården med sina dubbla lindalléer. Alléerna finns kvar i dag, men nyplanterades mellan åren 2002–2003 och ersatte de lindar som hade planterats år 1869. Runtom lindarna syns flera boskéer (buskage). Broderiparterren är centrerad och i dess mitt står en fontän. Den kom till på 1690-talet och vatt-

net drogs från Träsksjön vid Jarlapan. Fynd av urholkade trädstammar, som fungerade som vattenledningsrör, har hittats vid arkeologiska undersökningar. Genom så kallad dendrokronologi (årsringsdatering) har rören kunnat dateras till 1691–1692. Vattenkonsten upphörde år 1733. I bakgrunden skymtar orangeriet. Ur Suecia Antiqua et Hodierna. Foto: SSM.

kvarter i trädgårdens södra del som gränsade mot palatset Makalös. I mitten av parterren placerades en järnstång med förgylld knopp. Exakt hur mycket Mollet möblerade om i trädgården vet vi inte. När Mollet tog avsked från Stockholm blev hans son Jean trädgårdsmästare.

År 1666 kom den holländske trädgårdsmästaren Christian Horleman med familj till Kungsträdgården. Vid århundradets slut gjorde hans son Johan Horleman (senare adlad Hårleman) om trädgården i fransk barockstil efter förebild från slottet Versailles utanför Paris.

På 1700-talet fick folket tillträde

Under 1700-talet prunkade trädgården av hyacinter, narcisser, tazetter, jonquiller, anemoner, ranunkler, liljor och olika tulpansorter. Trädgårdsmästaren vid mitten av 1700-talet hette Johan Wolfgang Mejerhöffer och han intresserade sig mycket för trädgården och skickade efter hundratals lökar från Hamburg.

I början av århundradet gavs borgarklassen tillträde till Kungsträdgården och på 1790-talet öppnades trädgården för allmänheten. Tidigare hade det endast varit hovet och aristokratin förbehållet att besöka trädgården. Men

besökarna kunde inte uppföra sig hur som helst och särskilda förordningar skrevs. År 1768 löd förordningen: »Intet gement Folk af lakuayer och drängar, pigor och tilväxte barn, som utan uppsikt kunna gå omkring och göra skada samt förderfwa hwad planteradt är böra insläppas, utan skolo domestiquer då theras herrskaper nyttja promenaden qwarstadna wid portarne.«

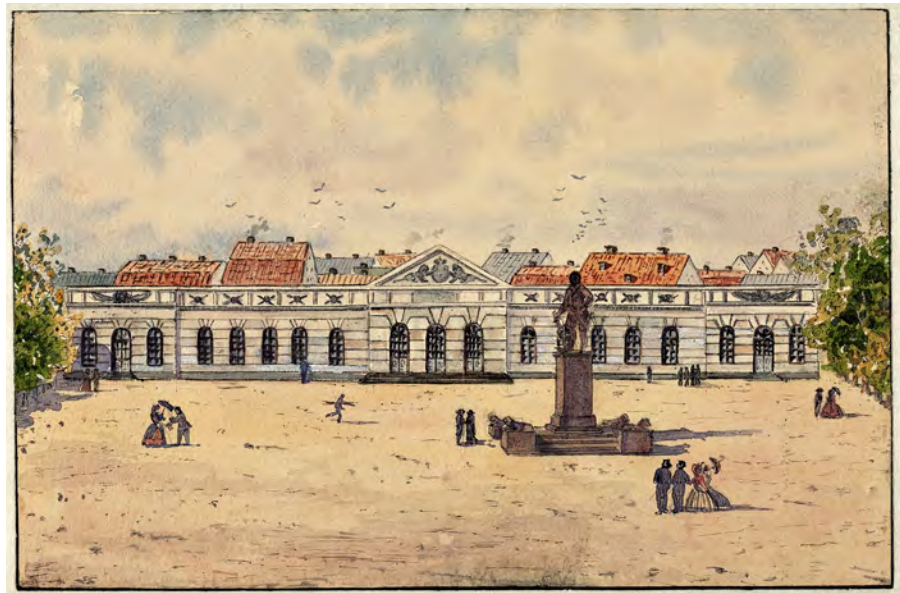
Plank, mur och orangeri

Kungsträdgården omgavs i äldre tid av ett plank som rödfärgades på 1600-talet. Planket förföll och man beslöt att bygga en mur. Den södra

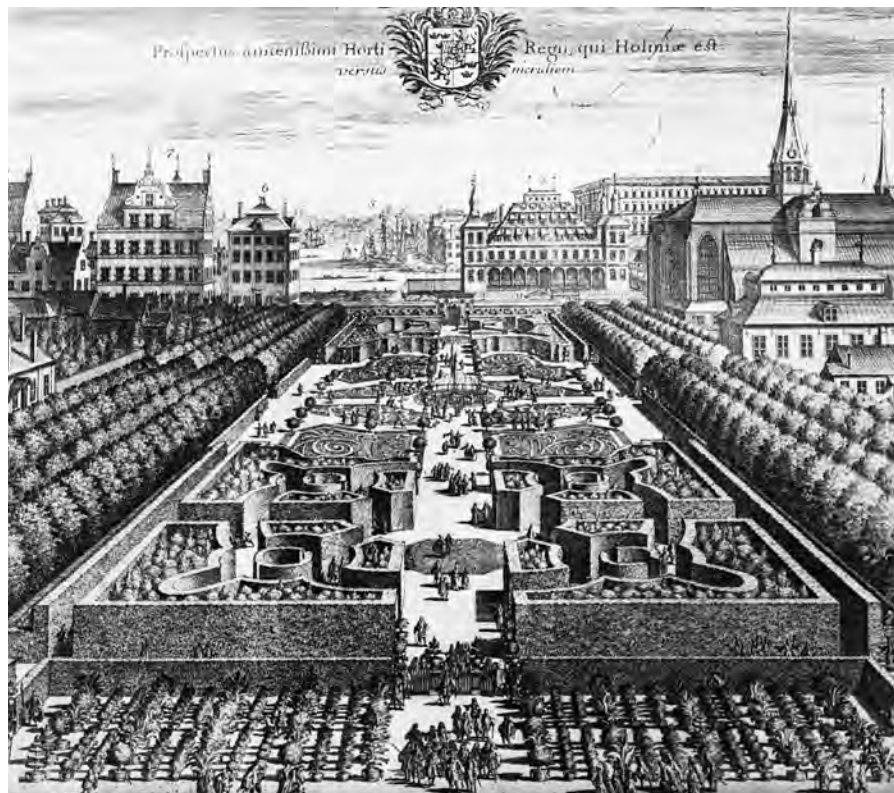
muren och dess portal utformades av arkitekt Nikodemus Tessin den äldre. I början av 1700-talet byggdes en mur i norr följd av en i öster, längs med Kungsträdgårdsgatan. Den västra muren vid Västra Trädgårdsgatan stod färdig dryga hundra år efter den södra.

Hela muren raserades på 1830-talet. Vid arkeologiska undersökningar år 1995 påträffades rester av den södra och den östra delen av Kungsträdgårdsmuren.

Ett orangeri är ett uppvärmt växthus för övervintring av ömtåliga växter som apelsin, citrus, pomeranser, myrten, och fikon. Namnet kommer från franskans *orange* apelsin. Innan begreppet *orange* slog igenom på 1700-talet kallades växthusen för pomeranshus. Byggnaderna kunde även fungera som lusthus.

Teckningen visar orangeriet när det fungerade som brunnssalong från 1817. Byggnaden revs år 1851. Foto: SSM.

Johannes van den Aweleens kopparstick, 1700, från norr. I bakgrunden syns palatset Makalös med sin trädgård. Till höger i bild Jakobs kyrka och drottning Kristinas lusthus. Redan i slutet av 1600-talet flyttar lantmäteriet in i huset. Foto: SSM.

Ett pomeranshus uppfördes i den norra delen av trädgården år 1691. Arkitekten bakom byggnaden var Nicodemus Tessin den yngre i samarbete med Johan Hårleman. Byggnaden uppfördes i tegel och fasaden, fönsterluckor och dörrar målades i brunt, övriga detaljer färgades vita. Interiören gick i luftblått, grått och vitt. Ett staket framför pomeransgården målades i grönt och vitt och flera piedestaler ställdes ut tillsammans med växterna. År 1762 påbörjades ett nytt orangeri på samma plats. Vid denna tid intogs supéer i byggnaden. På 1770-talet dekorerades orangeriet invändigt med en dekor i trompe-l'œil, (som lurar ögat). Blomstergirlander och marmoreringar i rött, vitt, grönt och gult förekom också.

Vid sekelskiftet 1800 fungerade orangeriet som en vauxhall (dans- och nöjeslokal). I Märta Helena Reenstiernas – Årstafruns – dagbok kan vi läsa följande om söndagen den 16 augusti år 1795: »sedan vi promenerade

Gravyr av M.R. Heland 1801. Den visar portalen och trappan vid Arsenalsgatan som leder in i Kungsträdgården. I bakgrunden syns Jakobs kyrka. Till höger möter oss den lummiga trädgården med vackra piedestaler och krusor. Foto: SSM.

Arbete i trädgården med häst och vagn runtom Karl XIII:s staty. Foto från sekelskiftet 1900. Bilden är beskuren. Foto: SSM.

till Kungsträdgården, hvarest vi voro på Vauxhallen till klock: 9. Hade efven där rätt roligt och så hemfuro. Vi träffade i trädgården en hop bekanta... «.

Märta Helena Reenstierna var även där vid ett senare tillfälle, då det gamla orangeriet hade förvandlats till en arsenal (vapensamling). I sin dagbok skrev hon hur hon den 13 augusti år 1806 prövade den handske som Karl XII hade burit när han blev skjuten i Fredrikshald år 1718.

Byggnaden revs år 1851.

1800-tal

Under det tidiga 1800-talet försvann mycket av grönskan i Kungsträdgården. Stora planer med sand iordningställdes där militära övningar kom att hållas. År 1821 restes statyn av Karl XIII, skulptören hette Erik Gustav Göthe. Året därefter kallas trädgården för Karl XIII:s torg.

Under 1860-talet kom det åter bloms- ter i trädgården. Under denna tid dominerade det exotiska växtmaterialet och det planterades 5000 bladväxter runt om Karl XIII:s staty.

KUNGSTRÄDGÅRDEN I STOCKHOLM, SEDD FRÅN NORRA SIDAN.

Vy av Trädgården, med planteringar från slutet av 1800-talet. Bakom Karl XIII:s staty syns Molins fontän som uppfördes i samband med konst- och industriutställningen som ägde rum år 1866. År 1875 övertog Stockholms stad skötseln av trädgården. Foto: SSM.

År 1953 firade staden 700-årsjubileum och trädgården blev en folk- och city-park. Ny scen, serveringar och kiosker

byggdes, efter ritningar av arkitekt Erik Glemme. Restaurangen Sju sekel uppfördes på platsen för det gamla orangeriet.